

idrak

Dini Arařtırmalar Dergisi / Journal of Religious Studies
Cilt/Volume-2 • Sayı/Issue-1 • Haziran 2022

Cilt | Volume: 2 • Sayı | Issue: 1

Ömer Mahir Alper ve Yasin Apaydın. Molla Lutfi ve Fütûhât'ı.
Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yayınları, 2021, 174 s.

Hasan Korkmaz

Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve
Din Bilimleri Anabilim dalı, İslam Felsefesi, İstanbul/Türkiye.
Research Assistant, İstanbul University, Institute of Social Sciences,
Department of Philosophy And Religious Studies, Islamic Philosophy,
İstanbul /Turkey.

hasan.korkmaz@istanbul.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7327-8834

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Arařtırma Makalesi | Research Article

Geliř Tarihi | Date Received: 13 Mayıs | May 2022

Kabul Tarihi | Date Accepted: 22 Mayıs | May 2022

Yayın Tarihi | Date Published: 15 Haziran | June 2022

Atıf | Cite as

Korkmaz, Hasan. "Ömer Mahir Alper ve Yasin Apaydın. Molla Lutfi ve
Fütûhât'ı. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yayınları, 2021,
174 s.". *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi* 2/1 (Haziran 2022),197-203.

İntihal | Plagiarism

Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımları ile
taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir.

*This article has gone through a peer review process and scanned via a
plagiarism software. No plagiarism has been detected.*

Telif | Copyright ©

idrak'te yayımlanan çalışmaların telif hakları yazarlarına aittir.
The copyrights of articles published in *idrak* belong to their authors.

Published by Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Giresun University Faculty of Islamic Sciences, 28200, Giresun, Türkiye.

**Ömer Mahir Alper ve Yasin Apaydın. *Molla Lutfi ve Fütûhât'ı*.
Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yayınları, 2021, 174**

s.

Öz

Molla Lutfi ve Fütûhât'ı, Molla Lütfi'nin yeni keşfedilen bir eserinin tercüme ve neşirini ihtiva etmesinin yanında, II. Bayezid dönemi Osmanlı ilim ve fikir hayatının bilinmeyen pek çok yönünü de ortaya koymaktadır. Molla Lutfi'nin tefsîr, usûl-i fıkıh, felsefe ve kelâma dair elli problemi eleştirel bir analiz süzgecinden geçirerek analitik çözüm önerileri sunduğu *Fütûhât'ı*, hem problem hem de kaynaklar bakımından Osmanlı ilim ve fikir dünyasına dair kuşatıcı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Bu değerlendirme yazısında, eserin genel şeması ile ana iddiaları özetlenmekte ve eserin bilimsel değerine dair çeşitli tespitlere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Molla Lutfi, Fütûhât, Osmanlı, II. Bayezid, es'ile.

İslam düşünce geleneğine eklenen Osmanlı ilim ve fikir dünyası, meydana geldiği altı asırlık tarihi süreç ve neşet ettiği coğrafyanın genişliği nedeniyle kuşatılması güç bir bütünlüğe sahiptir. Buna bir de modern dönem ile meydana gelen entelektüel kopuşun eklenmesi, Osmanlı düşünce tarihinin çeşitli önyargılara indirgenmesini beraberinde getirmiştir. Ancak söz konusu önyargılar, Osmanlı ilim ve fikir dünyasına yönelik giderek artan ilgi ile farklı alanlarda birçok keşfin eşlik ettiği yeni tarihi bakış açıları ile tashih edilmektedir. Bu bakımdan Alper ile Apaydın'ın yazarı olduğu *Molla Lutfi ve Fütûhât'ı* kitabı, "bir keşif" eşliğinde böylesi bir tashih çabasının son örneklerinden biri sayılabilir. Keşfedilen *Fütûhât* adlı eserinde Molla Lutfi (öl. 900/1495), ilgili alanda dönemin en gözde ve önemli kaynaklarından tefsîr, usûl-i fıkıh, felsefe ve kelâma dair elli problemi eleştirel bir analiz süzgecinden geçirerek analitik çözüm önerileri sunmaktadır. *Fütûhât'ın* hem problem hem de kaynaklar bakımından ulaştığı geniş yelpaze, Osmanlı ilim ve fikir dünyasının birçok yönünün ortaya çıkmasına katkı sunmuştur.

Eser, inceleme, çeviri ve Arapça metin olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. "Molla Lutfi ve *Fütûhât* Adlı Eseri" başlığını taşıyan ilk bölümde, sırasıyla II. Bayezid dönemi, Molla Lutfi'nin hayatı ile eserleri ve nihayet *Fütûhât'ın* Molla Lutfi'ye aidiyeti, ismi, yazılış nedeni ve muhteva analizi yapılmaktadır. İkinci bölüm risâlenin Türkçe tercümesine, üçüncü bölüm ise tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya, nr. 2268'de kayıtlı bulunan yazmanın neş-

rine hasredilmiştir. Türkçe ve Arapça metinlerin birlikte verilmesi, karşılaştırmalı bir şekilde okumaya imkân tanımaktadır.

İlk bölüm, Osmanlı Devleti'nde bilimsel zenginlik ve canlılığı belli bir döneme indirgeyen "altın çağ" söyleminin yanlışlığına tembih ile başlamaktadır. Yazarlar, II. Bayezid dönemi gibi hakkında henüz başlangıç seviyesinde dahi bilgi bulunmayan dönemleri, bu söylem çerçevesinde bilimsel bir kuraklık ve gerilik ile nitelemenin, genel ve indirgemeci bir tavır olduğunu ifade ederek böylesi aceleci yargılardan kaçınmanın önemini vurgulamaktadırlar (s. 19-20). Bu bağlamda Molla Lutfi'nin de birçok eserini telif ettiği II. Bayezid dönemi bilimsel hayatı, inceleme bölümünün ilk başlığı olarak yer almıştır.

Alper ve Apaydın, II. Bayezid dönemi düşünce hayatında özel bir telif tarzı haline gelen çeşitli risâle türlerinin yazılış nedenlerinden hareketle dönemin canlı tartışma atmosferi ve bilimsel telif tarzları hakkında bilgi vermektedirler. Bu anlamda Kara Seydî'nin (öl. 912/1507) *Umûr-ı âimme* risâlesi; Kestelî (öl. 901/1496) ile Sinan Paşa'nın (öl. 891/1486) Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin (öl. 816/1413) *Şerhu'l-Mevâkıf* adlı eseri üzerinden meydana gelen *Es'ile ve ecvibe*'leri ile Molla Lutfi'nin *es-Seb'u's-Şidâd*'ına Molla İzârî'nin (öl. 901/1496) yazdığı *Ecvibe*'si üzerinden dönemin ilmî canlılığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Kara Seydî'nin Bursa Sultaniye Medresesi'nde verdiği açılış dersini risâle haline getirip Sultan II. Bayezid'e sunması ve bu eserinde cisimlerin sonradan meydana gelişine dair ulemâ arasındaki bir başka tartışmaya işareti; yine Kestelî'nin II. Bayezid huzurunda *Şerhu'l-Mevâkıf*'a getirdiği eleştirileri övmesiyle II. Bayezid'in Sinan Paşa'dan zikredilen eleştirilere cevap yazmasını istemesi; aynı şekilde Molla Lutfi'nin Cürçânî eleştirilerine II. Bayezid'in Molla İzârî'den cevap yazmasını istemesi, dönemin canlı tartışma ortamına dair açık bir fikir vermektedir (s. 20-26). Doğrudan eserlerin kendilerinden hareketle inşa edilen II. Bayezid dönemi ilmî hayatının birkaç örnek üzerinden tasviri, kısa olsa da kazandırdığı perspektifle daha geniş incelemelere kapı aralamaktadır.

Eserde Molla Lutfi'nin de önemli bir entelektüel figür olarak temayüz ettiği II. Bayezid dönemi ele alındıktan sonra, Molla Lutfi'nin hayatı ve felsefî kişiliği ortaya konulmaktadır. Molla Lutfi hayatı ve

ölümü ile Osmanlı düşünce dünyasının tartışmasız en etkili isimlerinden biridir. Sinan Paşa'nın talebeliğinde Fatih döneminde eğitimini tamamlayan Molla Lutfî, dönemin birçok önemli medresesinde müderrislik yapmıştır. İzârî Çelebi, Hatibzâde (öl. 901/1496), Şucâeddin İlyâs er-Rûmî (öl. 929/1523), Fahreddin Acemî (öl. 865/1460), Leys Çelebi (912-3/1507-8) gibi çağdaşı olan ulemâ ile kurduğu olumsuz ilişkiler, onun 25 Rebûlâhir 900 (23 Ocak 1495) tarihinde At Meydanı'nda boynu vurularak şehit edilmesine kadar varmıştır (s. 26-29).

Molla Lutfî'nin çalkantılı hayat hikayesi, onun ilmî ve felsefî kişiliğinden bağımsız değildir. Bu bağlamda bu başlıkta yazarlar, öncelikle Molla Lutfî'nin eğitim aldığı hocalardan ve eserlerinden hareketle onun entelektüel ilgi alanlarını tespit etmeye çalışmışlardır. Daha sonra yetiştirdiği öğrencilerin Osmanlı ilim ve fikir dünyasına sunduğu katkıları zikrederek, Molla Lutfî'nin sonraki dönemlere etkisine değinmişlerdir. Son olarak Molla Lutfî'nin kendi eserlerindeki ben anlatılarını esas alarak, onun entelektüel kimliğine dair çeşitli tespitlere yer vermektedirler.

Molla Lutfî'nin *Fütûhât*'a da yansıyan aklî ve şer'î ilimleri cem eden âlim portresi, öğrencisi olduğu Sinan Paşa ve İran havzasından İstanbul'a gelen Ali Kuşçu'da (öl. 879/1474) görülen bir ilmî yönelimdir. Molla Lutfî mantıktan metafiziğe, fizikten matematiğe kadar felsefî ilimlerin çoğu alanına eserlerinde yer vermiş; ayrıca hadîs, fıkıh, usûl-i fıkıh ve tefsîr gibi şer'î ilimlere de bîgâne kalmamıştır. Yine onun Şeyh Vefâ tekkesinde zaman zaman gözyaşları eşliğinde *Sahih-i Buhârî* okutuşu, aklî ilimler yanında naklî ilimlere olan ilgisini de göstermektedir (s. 29-31).

Molla Lutfî yetiştirdiği öğrenciler ile Osmanlı ilim ve fikir dünyasına yön vermiş bir düşünürdür. Başta Kemalpaşazâde (öl. 940/1534) olmak üzere Vâsi Çelebi (öl. 944-5/1537-8), Hakîm İshak (öl. ?), Tâcîzâde Cafer Çelebi (öl. 921/1515), Alâeddin Ali Çerçin (öl. 933/1526), Bedreddin Mahmud el-Gulâm (öl. 937/1530), Seyyid Mahmud (öl. 943/1536), Molla Hüsameddin, Muslihuddin el-Amasyevî (öl. ?) onun öğrencilerinden bazılarıdır. Bazıları devlet kademelerinde de önemli mevkilere gelmiş olan bu isimler, sonraki dönemlerde Osmanlı ilim ve fikir hayatını belirleyen temel isimler olmuşlardır (s. 31-33).

Molla Lutfî hakkında başkalarının bazen olumlu nitelermelerine bazen de zındıklık ve ilhad gibi olumsuz ithamlarına, Molla Lutfî'nin hayatı kısmında yer verilse de; ilmî ve felsefî kişiliğinin ele alındığı bu kısımda, doğrudan onun kendi eserlerindeki ben anlatıları dik-kate alınmıştır. Böylece Molla Lutfî'nin yaşadığı dönemin âlimleri ve bilimsel ortamı ile bizzat kendini nasıl nitelediği ortaya konmuştur. Bu bağlamda o kendisini kişilik olarak mütevazî, heyecanlı bir hakikat talibi, yetenekli ve çağdaşlarından ilmî bakımdan üstün olarak nitelermektedir. Yine zikredilen meziyetlerinin kiskanılması, çağdaşlarının ona karşı düşmanlık etmelerine neden olmuştur. Molla Lutfî felsefî anlamda dinî ve şer'î ilimleri uzlaştıran bir tavra sahiptir. Yine Molla Lutfî'nin sıkı bir Cürcânî eleştirmeni olması ve eleştirilerinin çoğunda İbn Sînâcî iddiaları doğru kabul etmesi, dik-kate değer bir başka felsefî özellik olarak ortaya çıkar. Ayrıca onun sûfî yönü, eserlerindeki tasavvufî alıntılarla ortaya konulmaktadır (s. 35-38). Molla Lutfî'nin İşrâkî felsefeye karşı nasıl bir tavır takındığı hakkında suskun kalınması, bu bölümün önemli bir eksikliği olarak ön plana çıkmaktadır.

Molla Lutfî'nin aklî ve şer'î ilimleri uzlaştıran ilmî ve felsefî portresi, eserlerinin de bu ayrıma uygun olarak aklî ilimler, naklî ilimler ve dil ilimleri şeklinde tasnif edilmesine olanak sağlamıştır. Yazarlar, Molla Lutfî'nin tüm eserlerini kapsamlı bir şekilde ele almaktadırlar (s. 38-50). Eserlere dair ortaya konan kapsamlı anlatı, Molla Lutfî'nin henüz yazma halinde bulunan birçok eserinin içerik ve yeni nüsha bilgilerinin gün yüzüne çıkmasına imkân vermiştir. Bu anlamda ilgilileri için önemli bir rehber olması oldukça muhtemel görünmektedir.

İnceleme bölümünde son olarak *Fütûhât*'ın Molla Lutfî'ye aidiyeti ispat edilmekte, ismi, yazılış nedeni ve eserin muhteva analizi yapılmaktadır. Eserin Molla Lutfî'ye ait olduğu, şüpheye yer bırakılmayacak şekilde ispat edilmektedir (s. 51-60). Yine Molla Lutfî'nin eserini Şehzade Ahmed'e ithaf ettiği ve ilham ile elde edilen manalardan meydana geldiği için *Fütûhât* olarak isimlendirdiğine işaret edilmektedir (s. 61). Manaların ilham ile elde edilmesinin burhan ile ispat edilmesine engel olmadığını vurgulayan yazarlar, "ilham ile açılan burhan ile ispatı"nın İbnü'l-'Arabî sonrası sûfî geleneğinin temel yöntemi olduğuna vurgu yapmaktadırlar (s. 63).

Fütûhât, es'ile türünde yazılmış bir eserdir. Tefsîr, usûl-i fıkıh, felsefe ve kelâma dair elli mesele, doğrudan ilgili alanın otorite isimlerinden yapılan alıntılarla sorunsallaştırılmaktadır. Molla Lutfi probleme yönelik kendi eleştiri ve itirazlarını yaparak çeşitli çözüm önerileri sunmaktadır. Bu bakımdan eser, Osmanlı ilim ve fikir dünyasının eleştirel felsefî düzeyini gösteren özgün bir yüksek değere sahiptir. Eserin eleştirel doğasının baskınlığı, döneme dair farklı düzeyde birçok yeni bilgi elde edinmeye imkân tanımaktadır. Nitekim bu eserde, tedavülde bulunan eserlerden yaygın olan felsefî problemlerin neler olduğuna, müellifin ilmî ve felsefî kişiliğinden sahip olduğu bilimsel tavra kadar birçok özel bilgiye ulaşmak mümkündür. Ayrıca getirilen çözümlerin bilimsel değeri, özel araştırmalara konu olacak düzeyde özgünlüğe sahiptir.

Eserin son kısmı *Fütûhât*'ın çeviri ve neşrine ayrılmıştır. *Fütûhât*'ta ortaya konulan meselelerin tamamı, birkaç alıntıdan sonra Molla Lutfî'nin de dahil olup eleştiri ve çözüm önerileri sunduğu üç ya da dört katmanlı bir içeriğe sahiptir. Bu da eserin ağıdalı ve teknik bir dil kullanılarak yazılmış olmasını beraberinde getirmektedir. Bu noktada Alper ve Apaydın, hem biçim bakımından Arapça metni sistemli bir paragraf formuna kavuşturmakta hem de açık ve anlaşılır bir Türkçe çeviri ile okuyucuyu itiraz, eleştiri ve çözümün neye ve nasıl olduğuna yakınlaştırmaktadırlar. Ayrıca köşeli parantez içinde yapılan ek açıklamalar, okuyucunun metne intibak etmesini kolaylaştırmaktadır. Metnin paragraflandırılma tarzı da alıntılarının açık bir şekilde birbirinden ayrılmasına imkân tanımaktadır. Eser dizgi ve mizanpaj bakımından da oldukça konforlu bir okuma sunmaktadır.

Sonuç olarak, Osmanlı ilim ve fikir dünyasının pek bilinmeyen II. Bayezid dönemine Molla Lutfî özelinde ışık tutan bu çalışma, alana önemli bir katkı niteliğindedir. Hiç bilinmeyen bir eserin keşfedilerek kapsamlı bir araştırmanın konusu edilmesi yine önemli bir yön olarak ortaya çıkar. Ayrıca Osmanlı düşüncesini tefsir, usûl-i fıkıh, felsefe ve kelâm bağlamında adeta bir sergi edasında ortaya koyan *Fütûhât*, Molla Lutfî'nin entelektüel yetkinliğini keşfetmek için eşsiz bir fırsat sunmaktadır. Bu çalışma, Osmanlı düşüncesi çalışmalarında bir eser ve kişi ekseninde bir dönemin ilişkiler ağının nasıl ortaya konulması

gerektiği noktasında hem yöntem hem de içerik bakımından örnek olacak bir çalışma olarak değeriendirilebilir.

